

RÜYALAR BİLİNÇLİ DENEYİMLER MİDİR? KARTEZYEN RÜYA ŞÜPHECİLİĞİNE BİR ELEŞTİRİ

Feyza CEYHAN ÇOŞTU*

ÖZ

Descartes'in rüya şüpheciliği, uyku ve uyanıklık halinin nasıl ayırt edileceği üzerine gelişmiştir. Descartes, 'Şu an rüyada olmadığımı nereden bilebilirim?' sorusu ile rüyayı, epistemik şüphesinin merkezine oturtmaktadır. Descartes sonrası Kartezyen rüya şüpheciliğini de belirleyen bu problem, epistemik şüpheden ontolojik şüpheye de evrilmiş ve rüya konusu hem epistemolojinin hem ontolojinin konusu haline gelmiştir. Bu aşamada odaklanılan husus, "Rüyalarımız bilinçli deneyimler midir?" sorusudur.

Bu makale Descartes'in rüya şüpheciliğinden daha ziyade, "Rüyalarımız bilinçli deneyimler midir?" sorusu çerçevesinde çağdaş filozoflar Malcolm ve Dennett'in Kartezyen rüya şüpheciliğine yönelik eleştirilerine odaklanmaktadır. Rüyaların felsefi bir analizle nasıl çözüleceğinin örneklerini sunan bu iki filozofun, Kartezyen Rüya şüpheciliğine alternatif geliştirdikleri rüya anlayışı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Descartes, Kartezyen Rüya Şüpheciliği, Malcolm, Dennett

ARE DREAMS CONSCIOUS EXPERIENCES? A CRITICISM OF CARTESIAN DREAM SKEPTICISM

ABSTRACT

Descartes' dream skepticism developed on how to distinguish between sleep and wakefulness. Descartes put the dream at the center of his epistemic doubt with the question "How is it possible to ascertain that I am not dreaming right now?" This problem, which also determines the Cartesian dream skepticism after Descartes, has also evolved from epistemic doubt to ontological doubt. Thus, the subject of dreams has become the subject of both epistemology and ontology. The focus at this stage is on the question, "Are our dreams conscious experiences?"

This paper focuses on the criticisms of contemporary philosophers Malcolm and Dennett on Cartesian dream skepticism within the framework of the question "Are our dreams conscious experiences?" rather than Descartes' dream skepticism. The understanding of dreams, which these two philosophers developed as an alternative to Cartesian dream skepticism, which provides examples of how dreams can be resolved with a philosophical analysis, is discussed.

Keywords: Dream, Descartes, Cartesian Dream Skepticism, Malcolm, Dennett

* Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Çorum/Türkiye. E-posta: feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0001-8643-4704

Makalenin geliş tarihi: 02.02.2023
Makalenin kabul tarihi: 03.04.2023

Submission Date: 02 February 2023
Approval Date: 03 April 2023

Giriş: Kartezyen Rüya Şüpheciliği veya “Birincil Rüya Problemi”

Rüyalarda dair felsefi ilgi İlk Çağlardan itibaren mevcuttur. Bu felsefi ilginin iki temel problem etrafında tartışıldığını ve çağdaş dünyaya da aktarıldığını söyleyebiliriz. Birincisi Descartes’ın rüya şüpheciliği olarak adlandırılan ve “Her zaman rüya görmediğimden nasıl emin olabilirim?” sorusu etrafında gelişen epistemolojik tartışmadır. İkincisi ise Augustinus’un rüya şüpheciliği olarak bilinen ve “Rüyalarda ahlaksız olabilir miyim?” sorusu etrafında gelişen etik tartışmadır. Descartes’ın ortaya koyduğu bu sorun “birincil rüya problemi”, rüyalardaki etik sorumluluk ise “ikincil rüya problemi”¹ olarak adlandırılmaktadır.² Bu iki sorun da köklerini Antik Çağ’da bulmaktadır. Bu çalışmanın ele aldığı problem, ‘birincil rüya problemi’dir.

Bilindiği üzere Descartes, sağlam ve kalıcı bilgiye ulaşmanın yolunun daha önce inandığı tüm sanılardan kurtulmak ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Duyular yoluyla edindiğimiz tüm sanılar- ki bunlar duyularımızın yanıltıcı olduğunu da göstermiştir- ve acele verdiğimiz tüm hükümler şüpheyi gerektirir.³ Descartes bu şüphenin, şüpheyi yer vermeyecek olanı sağlamaya yönelik bir şüphe olduğunu gösterir ve *cogito*’sunu bunun üzerine şekillendirir. *Düşünüyorum o halde varım* hakikati şüpheyi yer vermeyecek kadar kesinlik içerir ve Descartes’a göre felsefenin ilk ilkesi olması gerekmektedir.⁴ Onun şüpheyi kullanmasındaki amaç, duyulara olan aşırı güveni yıkmak ve bilginin temelini sağlam bir zemine oturtmaktır. En ufak bir şüphe unsuru taşıyan yargıyı reddedecektir. Bu amaçla da şüpheli argümanlar geliştirir. Bunlar, duyuların yanılabilir olduğu delili, rüya ve kötü cin argümanıdır.⁵

Descartes duyuların yanıltıcı olduğu konusunu ve kuşkunun nerede başladığı meselesini uyku ve rüya tecrübeleriyle birlikte çözümlenmeye çalışır. Dolayısıyla Descartes’ın rüya konusunu ele alması, bilgilerimizin hakikat olup olmadığını sınarken başvurduğu bir argümandır. Rüya görme olgusu, Descartes’ta şu anda doğru olduğuna inandığımız her şeyin yanlış olabileceğine ve bir rüya tarafından üretebileceğine dair şüpheli hipotez için anahtar bir kanıt olarak kullanılır. Descartes için bir rüya deneyimi ile uyanık hayattaki deneyim

¹ İkinci Rüya problemi olarak bilinen rüyalardaki etik sorumluluk konusu için bkz. Feyza Ceyhan Çoştı, “Rüyalara Etik Yaklaşım: Rüyalarımda Ahlaksız Olabilir miyim?”, *Felsefe Dünyası*, 75, (2022), 195-213.

² Bkz. Gareth B. Matthews, “On Being Immoral in a Dream”, *Philosophy*, 56 (215), (1981), 47-54.

³ René Descartes, *Meditasyonlar -Gassendi’nin Meditasyonlar’a İtirazı ve Descartes’in Bu İtirazlara Yanıtı-*, çeviren. İ. Birkan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2018, 17-18.

⁴ René Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çeviren. M. Karasan, Ankara: MEB Yayınları, 1997, 35.

⁵ Ferhat Ağırman, “Descartes’in Şüpheli Hipotezleri”, *Felsefe Dünyası*, 67, (2018), 56.

ayırt edilemez. Dolayısıyla uyanık yaşamda Descartes önünde bulunan nesnelere gerçek olup olmadığından emin değildir. Onların varoluşunu hayal mi ediyor yoksa gerçekten oradalar mı?⁶ Her gün uyurken rüya görüyoruz ve rüya sırasında gördüklerimizin bize hakikatmiş gibi geldiğini zannediyoruz. Peki bize neyin rüya neyin hakikat olduğunu gösterecek şey nedir?⁷ Descartes bu sorunu *Birinci Meditasyon*'da şöyle anlatacaktır:

“Örneğin, şimdi burada, hırkamı giymiş olarak ateşin karşısında oturmakta ve elimde şu kağıdı tutmakta oluşum ve bu türden başka şeyler... Bu ellerin ve bu vücudun bana ait olduğunu nasıl yadsıyabilirim, kendimi kimi şaşkınlıkların yerine koymaksızın?.. Yine de bir insan olduğumu, dolayısıyla uykularımda ve rüyalarımda o şaşkınlıkların uyanırken gördükleri kadarı hatta daha saçma ve gerçek dışı şeyler görme alışkanlığım bulunduğunu da göz önüne almak durumundayım. Kim bilir kaç kez rüyamda da burada olduğumu, giyinik olduğumu, ateşin karşısında olduğumu görmüşümdür, gerçekte çırpıplak yatağымda yatarken! Ama şu anda şu kağıda uyuyan gözlerle bakmıyorum, salladığım şu baş uykuda değil, şu eli de bir amaçla ve bilerek isteyerek uzatıyor ve sıkıyorum; uykuda olanlar hiç de bütün bunlar kadar açık ve seçik gibi görünmüyor. Fakat inceden inceye düşününce, uyurken sık sık bu tür yanılsamalarla aldatıldığımı hatırlıyor ve bu düşünce üzerinde biraz durunca uyanıklığı uykudan ayırt etmeyi sağlayacak kesin belirti bulunmadığını o derece açıklıkla görüyorum ki şaşırıp kalıyorum ve şaşkınlığım nerdeyse beni uyanırken uyumakta olduğuma inandıracak raddeye varıyor”⁸

Descartes'ın rüya argümanı bize neyi anlatıyor? Descartes'a göre duyular ve duyular yoluyla elde ettiğimiz kanılarımız kuşku içerir ama şu an burada -Descartes'ın ifadesiyle ateşin karşısında- oturuyor olduğumuzun bilgisinin kaynağı da duyulardır. Yani duyularımız hem aldatıcı hem de ilk bilmelerimizin kaynağıdır. İşte bu noktada Descartes kuşkunun nerede başladığı meselesini rüya tecrübeleriyle anlamaya çalışır. Şu an ateşin karşısında oturan Descartes rüyasında da defaatle ateşin karşısında oturduğunu gördüğünü söyler. Peki bu iki durumu o zaman nasıl ayırt edeceğiz? Eğer amaç hakikati aramaksa,

⁶ Ben Springett, “Philosophy of Dreaming”, *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2021. Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021. <https://iep.utm.edu/dreaming/>

⁷ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çeviren. M. Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1967, 26.

⁸ Descartes, *Meditasyonlar -Gassendi'nin Meditasyonlar'a İtirazı ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı-*, 18-19.

rüya esnasında hayalimize gelen düşüncelerin diğerlerinden daha yanlış olduğunu ayırt etmeye yarayacak olan şey nedir? Descartes bunu ayırt etmeye dayalı bir işaretin olmadığını söyler. Uyanıkken zihnimize giren şeylerin, uykudayken rüyamıza giren hayallerden daha gerçek olmadığını gördüğümüzü ifade eder.⁹ Hatta öyle ki bu durumu “*uyanıkken uyumakta olduğuma inandıracak kadar bu duruma şaşırıyorum*”¹⁰ diye ifade eder. Duyusal temelli bu şüphesi, duyusal temelli bilginin ulaşılamaz olduğu inancını oluşturmaktadır.¹¹ Fakat yine de bu durumdan çıkmanın ve kuşku duymamanın yolunu da belirtecektir.

Rüyanın ne olduğu ve mahiyetine dair yapılan açıklamalar, Descartes’la birlikte başka bir yere evrilmiş ve epistemolojik bir problemin aydınlatılmasının temel argümanı olarak kullanılmıştır. Ayrıca kendinden sonraki filozofları da etkilemiş ve bu sorun Kartezyen rüya şüpheciliği adıyla tartışılmaya devam etmektedir. Kartezyen rüya şüpheciliği, rüya aldatma olasılığına dayanan bir dış dünya şüpheciliği biçimidir. Ana tezi, rüya görmenin öznel olarak uyanıklık deneyiminden ayırt edilemez olduğu ve bu ayırt edilemezlik nedeniyle, rüya görürken yanlışlıkla kendimizin uyanık olduğumuza inanmamızdır. Bunun karşılığında şimdi uyanık olduğumuza olan inancımızın yanlış olabileceği de mümkün olmaktadır.¹² Kartezyen tarzı şüpheci argümanlar Klein’in ifadesiyle şu şablona sahiptir:

1. Eğer p’yi bilirim, o zaman p’den şüphe etmek için gerçek bir gerekçe yoktur.
2. U, p’den şüphe etmek için gerçek bir zemindir.
3. Bu nedenle, p olduğunu bilmiyorum.¹³

Jennifer M. Windt bunu rüya görme durumuna uyarlar ve şöyle bir şablon ortaya koyar:

1. Ateşin yanında oturduğumu bilirim, gerçekten ateşin başında oturduğumdan şüphe etmek için hiçbir gerçek neden yoktur.
2. Şimdi rüya görüyor olsaydım, bu ateşin yanında oturduğumdan şüphe etmek için gerçek bir zemin olurdu: rüyalarda, aslında

⁹ Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, 27.

¹⁰ Descartes, *Meditasyonlar -Gassendi’nin Meditasyonlar’a İtirazı ve Descartes’in Bu İtirazlara Yanıtı-*, 19.

¹¹ Jennifer M. Windt, "Dreams and Dreaming", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), 2020. Erişim tarihi: Şubat 17, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/dreams-dreaming/>

¹² Jennifer M. Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, Massachusetts: The MIT Press, 2015, 3.

¹³ Peter Klein, "Skepticizm", *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*, 2015. Erişim Tarihi: Mart 10, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/skepticism/>.

yatakta çıplak yatarken ateşin başında oturmak gibi gerçekçi bir deneyim yaşadım!

3. Bu nedenle, şimdi ateşin başında oturduğumu bilmiyorum.¹⁴

Descartes'ın uyku ile uyanıklık halini ayırt etmeye dayalı zorluğu duyusal temelli bir zorluğa dayanmaktadır. Aslında bunu aşmaya çalıştığını da görüyoruz. Descartes, uyku ile uyanıklık halinin ayırt edilmesi için rüya sorununa bir çözüm önermiş ve *tutarlılık ilkesini* ortaya koymuştur.¹⁵ Rüyamızda gördüklerimiz aslında gerçek yaşamın bir uzantısıdır. Örneğin rüyada elimizi sallıyor olmamız bir yanılısamadan ibaret olabilir ama eller, gözler aslında hayali değil gerçek ve mevcut şeylerdir. Bunlar hayali olabilseler de bundan daha yalın ve daha evrensel bazı başka şeylerin olduğunu da Descartes ifade edecektir. Bu noktada Descartes'ın açık ve kesin olan bilimlerden emin olduğunu görüyoruz. Yani aritmetik gibi geometri gibi yalın ve genel şeylerle uğraşan bütün bilimlerin ister uykuda ister uyanıkken hep aynı sonucu vereceğini söylemektedir.¹⁶ Yine Altıncı Meditasyon'un sonunda Descartes, uyanık yaşam sırasında bize görünüp kaybolan bir hayaletin gerçek olup olmadığını nasıl bilebileceğimiz üzerine de bir dizi öneri sunmaktadır. Bu hayallerin geldiği yeri, bulunduğu yeri, görüldüğü zamanı açık seçik olarak bilinen şeylerden ve bunlardan alınan duyularla hayatın diğer bölümü arasında kesintisiz bağlar kurulunca, bu hayalleri uyurken değil uyanıkken gördüğünden emin olacaktır. Böyle bir eminlik içinde duyular, bellek ve anlığın verilerine güvenir ve bu şeylerin doğruluğundan kuşku duymaması gerektiğine inanır.¹⁷ Bu nokta da Descartes'ın bazı şeylerin kesinliğinden şüphe etmediğini görebiliyoruz. Hem uykuda hem de uyanıkken bazı şeyler açık ve seçik doğru olabilir. Çünkü Descartes, bir insanın uyurken düşünceleri olabileceğini ve yargıda bulunabileceğini ve bu düşünceler açık ve seçikse, uyuduğu gerçeğine rağmen doğru olduğuna inanır.¹⁸ Descartes'a göre uyurken de bilinçli olabiliriz. Çünkü o, ruhun bilinçsiz olduğu veya düşünmediği hiçbir evrenin olmadığını ifade edecektir. Kişi uyanıkken de uyurken de bilinçli olabilmektedir.¹⁹ Fakat her ne kadar uykuda veya uyanıkken kendimizi, aklımızın apaçıklığı ile ikna edebilssek de muhakeme gücümüz uykuda uyanıkken olduğu gibi de apaçık olmamaktadır. Dolayısıyla Descartes, içinde hakikat bulunan düşüncelerimizin, uykuda edindiğimiz düşüncelerde değil, uyanıkken

¹⁴ Windt, "Dreams and Dreaming", (Erişim tarihi: Şubat 17, 2021).

¹⁵ Windt, "Dreams and Dreaming", (Erişim tarihi: Şubat 17, 2021).

¹⁶ Descartes, *Meditasyonlar -Gassendi'nin Meditasyonlar'a İtirazı ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı-*, 19-20.

¹⁷ Descartes, *Meditasyonlar -Gassendi'nin Meditasyonlar'a İtirazı ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı-*, 88.

¹⁸ Norman Malcolm, "Dreaming and Skepticism", *The Philosophical Review*, 65 (1), (1956), 14-37

¹⁹ Çağlar Koç, "Sınır-Fenomen Olarak Rüyasız Uyku", *Felsefe Arkivi*, 53, (2020), 27.

edindiğimiz fikirlerde bulunduğunu da söyleyecektir.²⁰ Öyleyse Descartes için sunu söyleyebiliyoruz. Descartes bazı şeylerin kesinliğinden şüphe etmez. Hem uykuda hem de uyanıkken bazı şeyler açık ve seçik olarak doğrudurlar.²¹ Uyanık olalım veya olmayalım aklımızın apaçıklığı bize hakikati gösterecektir.

Descartes'ın metodik şüpheciliği, duyulara dayalı bilgiden en karmaşık görünen bilgi ve inançlara kadar uzanan planlı bir şüpheciliktir ve zihinde yanlış veya hatalı ne varsa hepsinden kurtulup kesinliğe ulaşmayı hedeflemektedir.²² Bu noktada rüya konusuna yaklaşımı da bu şüpheden kesin olana doğru bir gidişin yol ayrımındadır.

Descartes sonrası rüya konusuna yaklaşımı Descartes'ın belirlediğini söyleyebiliriz. Descartes'ın rüya şüpheciliğine dair görüşlerinin, gerçeklik ve gerçeklik olmayan üzerindeki ayırmadan hareketle hem epistemolojik hem de ontolojik bir zemine taşındığını görmekteyiz. “Şu an rüyada olmadığını nereden bilebilirim?” sorusu etrafında gelişen rüya konusu, rüyalar deneyimler midir ve rüyalar deneyimlerse bilinçli deneyimler midir soruları üzerinden hala tartışılmaktadır.²³ Rüya konusunu tartışan ilk filozoflardan biri *Thomas Hobbes* (1588-1679)'tur. Hobbes rüyayı, uyuyanların tahayyülleri şeklinde tanımlar ve tahayyülleri zayıf algılar olarak nitelendirir.²⁴ Ona göre uyanık iken duyularımızın almış olduğu izlenimler daha sonra uykuda devam eden hayallere dönüşür.²⁵ Bu yüzden algı ve rüya arasında kesin bir ayırım yapmak zor olsa da aşılabilir değildir. Yani Hobbes, uyanık iken rüya görmüyor olduğundan emindir. Uyanıkken rüyalandaki absürd olanın varlığını düşünebilmem bu noktada önemli bir ayırıcıdır. Uyanık olduğu an itibarıyla kişi rüyada olmadığını artık biliyordur.²⁶ Hobbes'un Descartes'a eleştirisi tutarlılık ilkesi üzerinden gerçekleşir. Hobbes uyanık olan kişinin rüyalandaki saçma olanı ayırt edebileceğini söyler. Çünkü uyanıklık sırasında saçmalık artık ortadan kalkmıştır.²⁷ Descartes'ı eleştiren filozoflardan bir diğeri de *John Locke* (1632-1704)'tur. Locke'un Descartes'a eleştirisi, rüya sırasında kişinin bilinçli olup olmama durumu üzerinden yapılmaktadır. Descartes bilindiği üzere zihnin özü itibarıyla düşünme eyleminden ayrılmayacağını söyler. Kişinin zihni ister uykuda olsun ister uyanık olsun düşünme ve bilinç halini korumaktadır. Fakat

²⁰ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 34-43.

²¹ Malcolm, “Dreaming and Skepticism”, 14-37.

²² Nurten Öztanrıkulu Özel, “Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir?”, *Beytülhikme An International Journal of Philosophy* 9 (2) (2019), 431.

²³ Feyza Ceyhan Çoştu, *Rüya ve Felsefe*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021, 66.

²⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çeviren. S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 25.

²⁵ Hobbes, *Leviathan*, 212.

²⁶ Thomas. *Leviathan*, 27.

²⁷ Springett, “Philosophy of Dreaming”, (Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021).

Locke zihnin her zaman düşündüğünün bilincinde olmadığını söyler. Rüyasız bir uykuda bir insanın herhangi bir duygulanımı olup olmadığını, araştırılması gereken bir konu olduğunu ifade eder. Çünkü derin ve rüyasız bir uykuda kişi eğer düşünüyorsa bunun farkına varmaması mümkün olmayacaktır. Yani derin uyku sırasında düşünme yoktur. Uyku halinde bilinç kesintiye uğrar. Locke'a göre uykudayken kimi zaman algı durumlarımız vardır ve bunun anısını saklayabiliriz. Fakat bunlar akılsal varlığın yetkinliği ve düzeniyle uyuşmazlar. Uyuyan insanların rüyaları Locke'a göre genellikle olağandışı biçimde bir araya getirilmişse de tümüyle uyanık insanın idelerinden oluşmaktadır.²⁸ Locke'un rüyasız geçen derin bir uykuda bilinçlilik olmadığı düşüncesini *Gottfried Leibniz* (1646-1716), Kartezyen düşünce geleneğinin bir ismi olarak reddedecektir. Leibniz'e göre de zihin hep fiil halindedir ve buna ara vermesi düşünülemez. Zihin biz uykudayken de faaldir ve bu durum rüya görmemizden kaynaklanmaz.²⁹

Descartes'ın rüya argümanının temel problemi, uykudaki rüya ile uyanık yaşamdaki deneyimlerin aynı içeriğe sahip olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla buradaki temel ayırıcı kavram bilinçli olup olmadığımız meselesinde odaklanmaktadır. Descartes'a göre insan zihni bir annenin rahminde bile bilinçlidir. Rüya zihinsel yaşamın bir parçası olduğu için, rüya sırasında o zihinde gerçekleşen tüm hisler de doğru ve gerçek hisler olacaktır. Descartes için bir rüyada korkmak, tavanın yarısının aniden düşmesi durumunda korkmakla aynı şeydir. 'Dün gece rüyamda korktum' önermesi, 'Dün gece korktum' önermesini içermektedir. Bu durumda Descartes için uyku ile uyanıklığı ayırmanın zor olduğu görülmektedir.³⁰ Ama bakıldığında uyku halinde olan kişiyle uyanık olan kişinin bilinçli halleri arasında keskin bir ayırım varmış gibi de gözükmemektedir. Hem geleneksel psikolojide hem de önde gelen rüya kuramlarında, rüya içeren uykudaki bilinçli deneyimin, uyanık düşünce ve deneyimden karakteristik yönlerden farklı olduğu düşünülmektedir. Buna göre de uykuda ve uyanıklıkta deneyimlenen bilinçli hal türleri arasında derin bir uçurum vardır.³¹

Rüyalarımızın bilinçli deneyimler olup olmadığı konusu ve Kartezyen rüya anlayışına karşıt bir düşünce oluşumunu son yıllarda rüyaya olan felsefi ilginin artışıyla tekrar görmekteyiz. Descartes'ın rüya argümanına en kuvvetli

²⁸ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çeviren. V. Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013, 103-105.

²⁹ Koç, "Sınır-Fenomen Olarak Rüyasız Uyku", 28-29.

³⁰ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

³¹ Jennifer M. Windt, "How deep is the rift between conscious states in sleep and wakefulness? Spontaneous experience over the sleep-wake cycle". *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 376 (2021). Erişim Tarihi: Şubat 21, 2021. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2019.0696>

eleştiri çağdaş dönem düşünürlerinden *Norman Malcolm* (1911-1990) tarafından yapılır ki yazdığı bir makale³² ile tartışmayı tekrar alevlendirmiştir. Malcolm'dan sonra ise hem genel rüya görüşünü hem Malcolm'u eleştiren isim ise *Daniel Dennett* (1942-) olmuştur.

Kartezyen Rüya Şüpheciliğine Eleştiri: Malcolm ve Dennett

Rüya deneyimleri için, uyku sırasında zihinde beliren olaylar denilebilir.³³ Geçmişten günümüze rüyalar konusunda bir 'kabul gören/genel görüş' (*received view*) vardır ve bu, geçmişten gelen rüya yaklaşımlarını ve Descartes'ın rüya argümanını içerir. Günümüzde de yaygın olan bu 'genel görüş'e göre rüyalar uyku sırasında meydana gelen ve uyandıığımızda sıklıkla hatırlayacağımız deneyimlerdir. Buna göre rüyalar duylardan, düşüncelerden, izlenimlerden oluşmaktadır. Rüyalar anlatılabildiği için de bir şekilde farkındalık veya bilinçte meydana geldiği düşünülmektedir.³⁴ 'Genel görüş'ün başka bir savı ise rüyaların bir anda gerçekleşmediği düşüncesidir. Rüyalar zamansal olarak uzamaktadır. Rüyanın içeriği bir rüyanın hatırlanmasıyla ilişkilidir ve bir bireyin rüyaya dair aktardığı bilgi/rapor, o rüyanın gerçekleşmiş olduğuna dair iyi bir kanıt olmaktadır. Her rüya gören kişi, rüyayı uyku sırasında meydana gelen zihinsel bir deneyim olarak anlatır.³⁵ İşte bu 'genel görüş'e en kuvvetli itirazı 20.yy.'ın ikinci yarısında Malcolm yapmıştır. Kartezyen karşıtı bir argümanla ortaya çıkan Malcolm, uykudaki bilinçli farkındalık kavramının mantıksal gerekçelerle çelişkili olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bir kişi herhangi bir bilinç durumundaysa, mantıksal olarak derin uykuda olmadığı sonucu çıkmaktadır. Buna göre de rüyalar hiçbir şekilde 'deneyimler' değildirler.³⁶ Malcolm'un 'genel görüş'e bir başka eleştirisi ise rüya raporlarının doğrulanamaz oluşu, uyku ve rüya görmenin birbiriyle çelişen tanımları ve bireyle uyku sırasında iletişim kurmanın ve yargılarda bulunma olasılığının mümkün olmadığı düşünceleri oluşturur.³⁷

Malcolm kendi rüya analizini geliştirmiş bir düşünürdür. Rüyaların dış dünya hakkındaki bilgimiz üzerine şüphecilik uyandırması görüşüne alternatif

³² Bkz. Malcolm, (1956), "Dreaming and Skepticism", 14-37.

³³ Fatma Nur Bedir, *Rüya, İnanç ve Davranış*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022, 11

³⁴ Daniel C. Dennett, "Are Dreams Experiences?", *The Philosophical Review*, 85 (2), (1976), 151.

³⁵ Springett, "Philosophy of Dreaming", Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021.

³⁶ Jennifer M. Windt, & Thomas Metzinger, "The philosophy of dreaming and self-consciousness: What happens to the experiential subject during the dream state?" içinde: D. Barrett & P. McNamara (Ed.), *The New Science of Dreaming: Vol. 3. Cultural and Theoretical Perspectives*, London: Praeger Publishers, 2007, 193.

³⁷ Springett, "Philosophy of Dreaming", Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021.

olarak iç dünya şüpheciliği sunmuş ve Kartezyen rüya şüpheciliği sorununu tersine çevirmiştir.³⁸ Malcolm, *Dreaming* adlı eserinde uykunun ne olduğunu, kriterlerini, bir uyku sırasında kişinin yaşadıklarını, yargılarımızı ve rüya görme kavramının ne olduğunu, rüyaların zamansal konumunu, rüya ve şüphecilik konusunu tartışır.³⁹ *Dreaming and Skepticism* (Rüya ve Şüphecilik) adlı makalesinde ise Descartes'ın şüpheci rüya argümanından ve Kartezyen rüya anlayışından bahseder.⁴⁰

Malcolm'un eleştirileri birkaç noktada toplanır. Öncelikle insanların neyi gördüklerini sorgulamak gerektiğini söyler. İnsanlar gerçekten uyurken mi bu görüntülere sahipler yoksa uyandıklarında mı onlara öyle görünüp görünmediğini düşünürler? Birisi bize rüya anlatırken aslında bunu sorgulamıyoruz. Dolayısıyla rüyasını anlatan kişinin sadece anlattığını dinliyoruz onun gerçekten bir rüya görüp görmediğini veya sadece ona öyle görünen bir şey mi olduğunu bilmiyoruz.⁴¹ İkinci rüya eleştirisi ise derin uyku ile yarı uykuda olmak arasındaki farka dairdir. Malcolm'a göre birisi eğer yarı uykuda ise kısmen de uyanık demektir. Tam bir uyanıklık hali olmasa da bu durum 'yarı uykuda' olarak ifade edilebilir. Malcolm'un bu durumu dilsel bir analizle çözmeye çalıştığını görüyoruz. Şimdiki zaman ve geçmiş zaman kriteri olarak belirlediği iki cümle etrafında bir çözümleme yapar.

Birinci cümle: Derin uykudayım.

İkinci cümle: Derin uykudaydım.

Malcolm'a göre 'derin uykudaydım' cümlesi bir şey iddia etmek için kullanılabilir. Peki 'derin uykudayım' cümlesi bir iddia için kullanılabilir mi? Malcolm'a göre bu saçmalık olacaktır. Örneğin yataktayız ve biri gelip bizi sallayıp 'uyuyor musun?' diye soruyor. Ve biz ona diyoruz ki 'derin uykudayım'. Bu aşamada benim derin uykuda olduğumu iddia etmem ve 'ben derin bir uykudayım' cümlesini kullanmam saçmadır. Aslında Malcolm'a göre buradaki saçmalık 'derin uykudayım' cümlesini söylemekte değil, derin bir uykuda olduğumuzu iddia etmekte ve onaylamaktadır. Eğer derin uykuda olduğumu zihnimde onaylarsam, derin uykuda olmadığım sonucu çıkacaktır ve bu durum kendisiyle çelişecektir. Kişi derin uykuda olduğunu bilemez ve fark edemez.⁴² Dolayısıyla Malcolm'un 'derin uykuda olduğunu iddia ediyor' önermesi, doğal

³⁸ Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, 10.

³⁹ Norman Malcolm, *Dreaming*, London: Routledge & Kegan Paul, 1959, 1-2.

⁴⁰ Bkz. Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

⁴¹ Malcolm, *Dreaming*, 54-56.

⁴² Malcolm, *Dreaming*, 5-7.

olarak 'derin uykuda değil' ifadesini içermektedir.⁴³ Derin uykuda kişi dışardaki uyarılara kapalıdır. Örneğin sesleri duyamaz. Herhangi bir düşünce veya hisse de sahip olamaz veya buna dair bir işaret de veremez. Eğer ki bir işaret verebiliyorsa bu ancak o kişinin uyanık olduğunun göstergesi olabilir.⁴⁴ Burada Malcolm'un aslında belirlediği ayrım bilinçli olup olmama noktasındadır. Yani kişi herhangi bir bilinç durumundaysa zaten onun mantıksal olarak derin uykuda olmadığı sonucu çıkacaktır. Kişi eğer kısmen uyanık veya yarı uyanıkken düşünceleri olabilir ama derin uykuda hiçbir şey yapmaya karar veremez ve düşünce üretemez. Herhangi bir duyu, düşünce ve duyguya sahip olamaz. Sağlıklı ve derin bir uyku herhangi bir deneyim içeriğine sahip olamaz. Uykuda olduğunu da anlayamaz; yanlışlıkla uyanık olduğunu da düşünemez. Dolayısıyla kişi yarı uykudaysa düşünceleri olabilir ve bu yüzden de aldatılabilir ama derin uykudayken aldatılamaz. Malcolm'a göre aldatılamaz oluşu, Kartezyen şüpheciliğinin dayandığı savın doğru olmadığını göstermektedir.⁴⁵ Kartezyen şüpheciliğinin en önemli meselesi şu an uykuda olup olmadığını nereden bilebilirim sorusu etrafında gelişmekteydi. İşte Malcolm bunu sormanın çok anlamlı olmadığını söyler. Çünkü kişi zaten bu soruyu soruyorsa derin bir uykuda değildir. Malcolm'a göre bir şeyleri kavrama hali veya bir şeylerin bize sundukları zamanı bildiğimizde ve deneyimlediğimizde, bunun rüyalarda değil uyanıkken gerçekleştiğinden emin olduğumuzu ifade eder.⁴⁶

Malcolm rüyaların bir deneyim olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı sorusunu da sorar. Bilindiği üzere Descartes rüyaların birer deneyim olduğunu hatta bilinçli deneyimler olduğunu söylemekteydi. Malcolm deneyim olarak görülüp görülemeyeceği konusunu yine dilsel bir analizle ortaya koymaya çalışır. Mesela hoş olmayan bir rüya için 'umarım bu deneyimi bir daha yaşamam' denilebilir. Ancak deneyim kelimesinin bu şekilde kullanımı Malcolm'a göre bizi yanıltmamalı. Çünkü bu gerçek bir deneyim değildir. Rüyasında yatağının yanıyor olduğunu düşündüğünü ve korktuğunu söylemek, yatağının yanıyor olduğunu düşündüğünü ve korktuğunu hayal ettiğini söylemekle eşdeğerdir. Fakat bu 'korktuğunu hayal etti'den 'korkmuştu' sonucunu çıkarmak yanılgıdır. 'Dün gece yılanlardan korktu' dediğimizde genellikle gece boyunca bazı tavırları ve davranışlarıyla yılan korkusunu ifade etmesiyle doğrulanacak bir şeyi kastediyoruz. 'Dün gece yılanlardan korktuğunu hayal etti' dediğimizde ise Malcolm'a göre hiçbir şeyi kastedmiyoruz. Descartes'in aksine, bir kişinin dün gece rüyasında çeşitli düşünceler, duyular, hisler gördüğü önermesi, dün gece

⁴³ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

⁴⁴ Malcolm, *Dreaming*, 12-14.

⁴⁵ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

⁴⁶ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

bu düşünceleri, hisleri, izlenimleri yaşadığı önermesini gerektirmez. Bu iki deneyim Malcolm'a göre birbirinden farklıdır.⁴⁷

Malcolm makalesinde 'bir rüya ne zaman gerçekleşir?' sorusu üzerinde de durur. 'Rüyalar uyku sırasında gerçekleşir' önermesi Malcolm'a göre bir yandan totoloji bir yandan da şüpheli bir önermedir. Ona göre 'dün gece bir rüya gördü' önermesinden, 'dün gece en azından biraz uyudu' çıkarımının yapılması totolojidir. Aynı zamanda şüpheli bir önermedir çünkü rüya, uyku sırasında nefes almak gibi veya bir korku anlamında gece boyunca meydana gelen bir olay olarak tasarlanması bakımından şüphelidir. Çünkü bir rüyanın ne zaman gerçekleştiğini ne kadar sürdüğünü belirlemenin bir yolu yoktur. Uyurken oldu ama ne zaman uyurken? Hem ne zaman olduğu hem de rüyalarının süresiyle ilgili net bir şey ortaya konamamaktadır.⁴⁸ Çünkü Malcolm'a göre rüyalar ve fiziksel olaylar arasında nedensel veya zamansal bir ilişki doğrudan gözlenemez. Bu yüzden ampirik rüya araştırmalarını da reddedecektir.⁴⁹ Dolayısıyla REM ve rüya uzunluğuna dair bağlantılar onun için anlamlı değildir. Çünkü Malcolm'a göre rüya bir olay değildir. Birisi bir rüyayı söylediğinde aslında geçmiş zamanda konuşmaktadır. Uyur ve uyandıktan sonra bir rüya anlatır. Uyku sırasında rüyaların meydana geldiği önermesi, uykudan sonra geçmiş zamanda konuşma olgusudur. Yani 'rüya anlatma ya da raporlama' denen fenomendir. Rüya kavramı, rüya görmekten değil, rüya anlatmak dediğimiz tanıdık fenomenden türetilmiştir.⁵⁰ Bu durum rüyanın gerçekliğini, rüya görenin raporlarına bağlamaktadır ki bu öznel bir bağlanmadır. Öznel rüya raporlarının ise ölçümle bir karşılığı olamaz.

Peki kişi uyandı ve rüyasını anlatıyor. Bunu nasıl anlamamız gerekir? Malcolm şunu sorar: 'Gerçekten bu görüntülere kişi uyurken mi sahipti yoksa uyandığında ona öyle mi geliyordu?' Yani bunların hepsi uyandığımız sırada zihnimize üşüşen hayaller midir ve biz bunları uyurken mi gördüğümüzü düşünüyoruz? Aslında Malcolm buna 'evet böyledir' diye bir cevap da vermez. Yani rüyaların uyku sırasında gerçekleşmediği iddiasına da sahip değildir. Ama belki de rüya gördüğümüzü ifade etmek, uyandığımızda bize gelen bir yanılsama altında olduğumuzu söylemek olabilir.⁵¹ İşte bu nokta, Malcolm'un iç dünya şüpheciliğine dair şüphesini tanımladığı yerdir. Kartezyen şüpheciliğinin dış

⁴⁷ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

⁴⁸ Malcolm, *Dreaming*, 70.

⁴⁹ Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, 18.

⁵⁰ Malcolm, *Dreaming*, 79-82.

⁵¹ Malcolm, "Dreaming and Skepticism", 14-37.

dünya gerçekliğine yönelttiği şüpheci argüman, Malcolm tarafından iç dünya gerçekliğine yöneltilmektedir.

Görüldüğü üzere Malcolm'un rüya deneyimini reddi temelde Kartezyen şüpheciliğin uykudayken de bilinçli olduğumuz varsayımına dayanır. Ona göre rüya kavramı rüya görme deneyiminden ortaya çıkmamıştır, 'rüya anlatmak' dediğimiz fenomenden türemiştir. Malcolm'a göre bir rüyanın gerçekleşip gerçekleşmemesini belirlemenin tek yolu geriye dönük rüya anlatımlarıdır. Fakat bunları *doğrulamanın* bağımsız bir yolu da yoktur. Dolayısıyla bu durum, kişinin, rüyada deneyim yaşadığının göstergesi değildir. Rüya anlatmak ile rüya deneyimi aynı şey değildir.⁵² Bir rüya mantıksal olarak rüya raporundan ayrılmaz ve raporun uyku sırasındaki bir deneyime gönderme yaptığı varsayılmaz. Dolayısıyla rüya görmenin uyku sırasında gerçekleştiği fikrini kesin olarak doğrulamanın bir yolu yoktur.⁵³

Malcolm'un rüya görme ve rüyaların uyku sırasında gerçekleşen deneyimler olduğunu bilemeyeceğimize dair görüşlerinin eleştirildiğini de söylemeliyiz. Özellikle eleştiriler, Malcolm'un tamamen kavramsal veya analitik argümanlardan hareketle rüyayı çözmeye çalıştığı üzerine odaklanmıştır. Rüyalar 'deneyimler' olmasa bile, bu, uyku sırasında onlara sahip olmanın bir anlamı olmadığını göstermez. Windt'e göre Malcolm rüya görme üzerine çalışmasında, eleştirel dil görüşü için ayrıntılı bir argüman geliştirmemiştir.⁵⁴ Malcolm'a gelen en kuvvetli eleştirilerden biri *Daniel Dennett (1942-)* tarafından *kaset teorisi* ile yapılır. Dennett, '*Rüyalar deneyimler midir?*' (*Are Dreams Experiences?*), adlı makalesinde rüya görme ve rüya haberciliği konusunu, bilimsel rüya araştırması perspektifinden hareketle yeniden ele almıştır.⁵⁵

Daniel Dennett'da Malcolm gibi öncelikle 'genel görüş'e karşı çıkmış akabinde de Malcolm'un genel görüş'e dair yaptığı karşı çıkışı eleştirmiştir. Dennett'da Malcolm gibi rüyaların farkındalık ve bilinçte meydana geldiği düşüncesini eleştirecektir. Dennett Malcolm'dan farklı olarak bu konuyu fizikçi bir bilinç teorisiyle açıklamaya çalışır ve deneyim ile hafıza arasındaki ilişkiye dair bir görüş sunar.⁵⁶ Dolayısıyla bu sorunun felsefi olarak çözüleceğini düşünmemektedir. Dennett'in göstermek istediği diğer bir husus da öznel tanıklığın rüya deneyimi sorunuyla alakasız olduğu düşüncesidir. Dennett rüya

⁵² Windt, "Dreams and Dreaming", (Erişim tarihi: Şubat 17, 2021).

⁵³ Springett, "Philosophy of Dreaming", (Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021).

⁵⁴ Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, 15-27.

⁵⁵ Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, 31.

⁵⁶ Dennett, "Are Dreams Experiences?", 151.

deneyimi sorununun açık ve ampirik doğasını vurgulayarak soruna yaklaşmaktadır.⁵⁷

Dennett, 'genel görüş'e karşı yeni bir rüya modeli önerir ki adı 'Kaset Teorisi' modelidir. Bu teori, Dennett tarafından ilk defa ortaya konulmasa da, onun geliştirdiği bu teoriye göre, rüyalar, bir kompozisyon süreci (ki beyin rüyayı burada oluşturur) ve hafıza yükleme sürecinin (uyandıktan sonra meydana gelir) sonucudur. Buna göre oluşturulmuş rüyalar, bilinç sırasında tekrar kasete yüklenmektedir. Bu yükleme durumu uyku sırasında olmaz dolayısıyla uyku sırasında bilinçli olarak hiçbir şey yaşamadığımızı söyleyebiliriz. Dennett'in modeli '*bilinçdışı içerik yükleme modeli*' olarak da ifade edilir. Bu model, farklı anılar yüklenip, uyku sırasında yaşanmış gibi hatırlanacak yeni içerik yaratma modelidir. Dennett'in modeline göre, rüya hatırlama, bu içeriğin ilk kez deneyimlenmesidir.⁵⁸ Dennett'in bu kaset teorisini oluşturma amacı, bir bellek mekanizması ile uyandığımızda rüyaları hatırlayacağımız bir durum oluşturulmasıdır. Rüyalar bu belleğe sunulur ve eşzamanlı olarak hafızaya kaydedilir ve sunumu bozmadan kayda müdahale edilebilir veya kaydı engellenebilir.⁵⁹

Kaset teorisine göre rüyalar, uyku sırasında sahip olduğumuz deneyimler değildir; rüyaların olduğunu düşündüğümüz yerde, sadece bilinçsiz bir kompozisyon süreci ve aynı derecede bilinçsiz bir hafıza yükleme süreci vardır. Eğer bu teori doğruysa, rüya hatırlama üretimi de benzer şekilde deneyimlenmemiş bir süreçtir. Uyumaya gideriz ve uyandığımızda anlatacak bir hikayemiz vardır tıpkı bir 'hatırlama' gibi. Ve bu hayallerimiz Dennett'a göre hiçbir zaman da deneyime dönüşmeyecektir.⁶⁰

Dennett ayrıca rüyalar konusunda yapılan deneysel çalışmaların varlığından da bahseder fakat yine de bu çalışmaların rüyaların deneyimler olduğu düşüncesini iddia etmemize yeterli olmadığını ifade eder. Örneğin uyku sırasında göz hareketleri yatay olan bir kişi, uyandığında rüyasında bir tenis maçı izlediğini söyleyebilir. Göz hareketi her ne kadar rapor içeriğiyle uyuşsa da bellek yükleme işlemi, meydana geldiği anda bilinçli değildir. Göz hareketleri, bilinçli deneyimden çok, anlatı kompozisyonlarının bilinçsiz sürecini yansıtır. Dolayısıyla Dennett, bireyin uyku sırasında rüyanın içeriğinin farkında olduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığını söyleyecektir.⁶¹

⁵⁷ Windt, *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, 32.

⁵⁸ Dennett, "Are Dreams Experiences?", 151-171

⁵⁹ Dennett, "Are Dreams Experiences?", 152.

⁶⁰ Dennett, "Are Dreams Experiences?", 161.

⁶¹ Springett, "Philosophy of Dreaming", (Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021).

Dennett'in kaset teorisiyle amacı, 'genel görüş' olarak ifade edilen rüya anlayışının yanlış olduğunu göstermeye yöneliktir. Rüyalar bizim sandığımız şeyler olmayabilir ya da rüyaların olmadığı sadece rüya hatıralarının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yani bir yanılsama içinde olabiliriz. İşte bu noktada Dennett, güçlü bir bilimsel teorinin desteğini almak gerektiğini söyleyecektir.⁶²

Uzun zamandır uykuda olduğunu düşündüğümüz rüyaya olan felsefi ilginin son yüzyılda Malcolm ve Dennett tarafından yeniden canlandırıldığını görüyoruz. Kartezyen rüya şüpheciliğine ve rüyaya dair kabul edilen 'genel görüş'e alternatif açıklamalarla aslında rüya deneyiminin gerçekten bir deneyim olup olmadığı veya rüya sırasında bilinçli olup olmadığımız konusu tekrar analiz edilmiştir. Bu noktada rüyaya dair felsefi analizin hem canlanması hem de bilimsel olanla ilişkinin kurulabilmesi günümüz felsefi rüya tanımlamaları için önemli olacaktır.

358

Sonuç

Descartes rüya şüpheciliği, uyanmakla rüya görmeyi birbirinden nasıl ayırt edebileceğimiz üzerine bir sorguyla başlar ki bu aslında duyularımıza olan güvenilmezliğin getirdiği bir sonuçtur. Uyku ve uyanıklık halinde kişi hangisinin gerçek olduğuna dair bir bilinmezlik yaşayabilir. Dolayısıyla Descartes'a göre uyanık dünyamız da aslında bir rüya olabilir ve bunu ayırt etmek çok da kolay değildir. İşte bu şüpheci yaklaşım Descartes sonrası filozofları da etkiler ve Kartezyen rüya şüpheciliği günümüzde de devam etmektedir. Kartezyen rüya şüpheciliği, rüya aldatma olasılığına dayanan bir dış dünya şüpheciliğidir. Bu şüphe, dış dünya hakkındaki inançları, kendi bedenimizi ve hareketlerimizi de içeren duyuşsal algıdan türetilen tüm inançlara uygulanan bir şüpheci.

Uyanık olmak ile uykuda olmamızın temel ayırıcı noktalarından biri bilinçli olup olmadığımız meselesidir ki Descartes'a göre bu anlamda kişi uykuda iken de bilinçlidir. Descartes sonrası tartışmaların merkezini de kişinin rüya sırasında bilinçli deneyim yaşayıp yaşamadığı meselesi oluşturur. Descartes için uyku halinde rüya sırasında zihinde yaşanan tüm hisler doğru ve gerçek hislerdir. Yani uyanıkken sahip olduğumuz hisler ve düşüncelerin biz uyurken de zihnimizde olması, uyku ve uyanıklık halini birbirinden ayırmayı güçleştirmektedir. İşte bu noktada Descartes sonrası filozofların, kişinin rüya sırasında bilinçli olup olmadığı meselesi üzerinden konuyu tartışmaya açtıklarını görüyoruz.

⁶² Dennett, "Are Dreams Experiences?", 159.

Günümüzde devam eden rüya şüpheciliği tartışmalarının merkezinde ise 20.yy.'da Malcolm vardır. Malcolm, Kartezyen rüya şüpheciliği üzerinden tekrar bir tartışma başlatmış ve Kartezyen rüya şüpheciliğinin ortaya koyduğu dış dünya şüpheciliğine karşıt bir iç dünya şüpheciliği geliştirmiştir. Kişinin yaşadığı kendi bilinçli rüya deneyimine ilişkin gelişen bu şüpheciliğin sorusu şudur: Rüyalarımız bilinçli deneyimler midir? Bu noktada sorunun rüyanın kendisine çevrildiğini görüyoruz. Öncelikle sormamız gereken gerçekten bir rüya deneyimi yaşayıp yaşamadığımız sorunsalıdır. Descartes'ın rüyaların bilinçli deneyimler olduğu iddiasına karşıt sorulan bu soru, Malcolm tarafından rüyalarımızın bilinçli deneyimler olduğu düşüncesinin reddedilmesiyle karşımıza gelecektir. Bu tartışma birinci olarak çağdaş dünyada rüyaya felsefi yaklaşımının ve rüya konusunu felsefi çözüme kavuşturmanın tekrar canlanmasına neden olmuş, ikinci olarak da Descartes sonrası gelişen Kartezyen rüya şüpheciliğini tersine çevirmiştir. Malcolm'un felsefi çözümlemelerinin ardından ise Dennett bu konuyu tekrar ele almıştır. Daha ampirik bir yolla konuyu çözmeye odaklanan Dennett ise nihayetinde rüyaların deneyimler olmadığı düşüncesini hem genel rüya görüşüne hem de Malcolm'a itirazla tekrar ele alır. Bu iki düşünürün de rüyaların birer deneyim olmadığına ve bilinç içermediğine dair yaklaşımları, konuyu, deneyim yoksa aldaticılık da mümkün gözükmemektedir noktasına getirmiştir.

Rüya konusu ve rüyaların bilinçli deneyimler olup olmadığı meselesinin günümüzde bilimsel çalışmalardan bağımsız olarak çözülmesinin çok mümkün olduğunu söyleyemeyiz. Şöyle bir gerçek var ki REM araştırmacıları herkesin, her gece rüya gördüğünü göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla rüyalarımızın gerçek birer deneyim olup olmadığı sorununu çözmek, deneysel rüya çalışmalarından bağımsız da olmayacaktır. Bu noktada Dennett'in açtığı ampirik yolla konuyu çözüme kavuşturma çabasının felsefi analizle de desteklenerek devam etmesi önemli olacaktır.

RÜYALAR BİLİNÇLİ DENEYİMLER MİDİR? KARTEZYEN RÜYA ŞÜPHECİLİĞİNE BİR
ELEŞTİRİ
ARE DREAMS CONSCIOUS EXPERIENCES? A CRITICISM OF CARTESIAN DREAM
SKEPTICISM
Feyza CEYHAN ÇOŞTU

KAYNAKÇA

- Ağırman, Ferhat. "Descartes'in Şüpheli Hipotezleri", *Felsefe Dünyası*, 67, (2018): 55-65.
- Bedir, Fatma Nur. *Rüya, İnanç ve Davranış*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022.
- Ceyhan Çoştı, Feyza. "Rüyalara Etik Yaklaşım: Rüyalarımda Ahlıksız Olabilir miyim?", *Felsefe Dünyası*, 75, (2022): 195-213
- Ceyhan Çoştı, Feyza. *Rüya ve Felsefe*, Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.
- Dennett, Daniel C. "Are Dreams Experiences?", *The Philosophical Review*, 85/2 (1976): 51-171.
- Descartes, René. *Felsefenin İlkeleri*, çeviren. M. Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1967.
- Descartes, René. *Metot Üzerine Konuşma*, çeviren. M. Karasan, Ankara: MEB Yayınları, 1997.
- Descartes, René. *Meditasyonlar -Gassendi'nin Meditasyonlar'a İtirazı ve Descartes'in Bu İtirazlara Yanıtı-*, çeviren. İ. Birkan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2018.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, çeviren. S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Klein, Peter. "Skepticizm", *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*, 2015. Erişim Tarihi: Mart 10, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/skepticism/>
- Koç, Çağlar. "Sınır-Fenomen Olarak Rüyasız Uyku", *Felsefe Arkivi*, 53, (2020): 25-34.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çeviren. V. Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013.
- Malcolm, Norman. "Dreaming and Skepticism", *The Philosophical Review*, 65/1, (1956): 14-37
- Malcolm, Norman. *Dreaming*, London: Routledge & Kegan Paul, 1959.
- Matthews, Gareth B. (1981). "On Being Immoral in a Dream", *Philosophy*, 56/215, (1981): 47-54.
- Öztanrıkulu Özel, Nurten. "Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir?", *Bevtülhikme An International Journal of Philosophy* 9/2, (2019): 419-436.

Springett, Ben. "Philosophy of Dreaming", *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2021. Erişim Tarihi: Şubat 17, 2021. <https://iep.utm.edu/dreaming/>

Windt, Jennifer M. & Thomas Metzinger. (2007). "The philosophy of dreaming and self-consciousness: What happens to the experiential subject during the dream state?" içinde: D. Barrett & P. McNamara (Ed.), *The New Science of Dreaming: Vol. 3. Cultural and Theoretical Perspectives*, London: Praeger Publishers, 2007: (193-247).

Windt, Jennifer M. *Dreaming: A Conceptual Framework for Philosophy of Mind and Empirical Research*, Massachusetts: The MIT Press, 2015.

İnternet Kaynakları

Windt, Jennifer M. "Dreams and Dreaming", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), 2020. Erişim tarihi: Şubat 17, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/dreams-dreaming/>

Windt, Jennifer M. "How deep is the rift between conscious states in sleep and wakefulness? Spontaneous experience over the sleep-wake cycle". *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 376 /1817, 2021. Erişim Tarihi, Şubat 21, 2021. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2019.0696>

RÜYALAR BİLİNÇLİ DENEYİMLER MİDİR? KARTEZYEN RÜYA ŞÜPHECİLİĞİNE BİR
ELEŞTİRİ
*ARE DREAMS CONSCIOUS EXPERIENCES? A CRITICISM OF CARTESIAN DREAM
SKEPTICISM*
Feyza CEYHAN ÇOŞTU